

„A Tisza-parton mit keresek?”

„Szeged számára a kultúra jelentheti a továbblépés legnagyobb esélyét”

BESZÉLGETÉS CSÚRI KÁROLY IRODALOMTÖRTÉNÉSSEL,
A BÉCSI COLLEGIUM HUNGARICUM IGAZGATÓJÁVAL

A kultúra és a tudomány erősítése jelentősen hozzájárulhat Szeged vonzerejének növeléséhez, állítja meggyőződéssel Csúri Károly irodalomtörténész, aki 1999 óta a bécsi Collegium Hungaricum igazgatója. A jeles kutató 1946-ban született, tősgyökeres szegedi, a JATE BTK német–angol szakán szerzett diplomát 1969-ben. Az egyetem német tanszékén kezdte pályáját, végigjárta a ranglétrát, és 1987-ben a német, majd 1993-ban a megalakuló osztrák tanszék vezetője lett. Közben 1991-től 1993-ig a giesseni egyetemen Humboldt-ösztöndíjas volt. Kutatási területe a századforduló irodalom- és kultúrtörténete, valamint a műértelmezés elmélete és módszertana. Könyvei, tanulmányai főként németül jelentek meg: így pl. *Texttheorie und Interpretation. Untersuchungen zu Gryphius, Borchert und Böll* (társszerző), *Die frühen Erzählungen Hugo von Hofmannsthals. Eine generativ-poetische Untersuchung, Zyklische Kompositionsformen in Georg Trakls Dichtungen* (szerkesztő). Néhány kötet magyarul is napvilágot látott: *Lehetséges világok. Tanulmányok az irodalmi műértelmezés témaköréből* (szerző), *Az elbeszélés értelmezésének stratégiái* (társszerkesztő), *Az egyszerű formák szemiotikája* (társszerkesztő). Oktatói munkásságát Apáczai Csere János-díjjal ismerték el.

Családi indíttatása, iskolai mennyire játszottak szerepet pályaválasztásában?

A Dózsa György Általános Iskola után a Radnóti gimnáziumba jártam, majd pedig a Ságvári gimnáziumban érettségiztem. Mint sokan mások abban az időben, a mi családnk is igen szerény körülmények között élt. Szüleim ennek ellenére biztosították a lehetőséget, hogy tanulhassak. Azt csinálhattam, amit igazán szerettem, nem próbálták rám erőltetni saját elképzelésüket és ízlésüket. Ennek na-

gyon örültem, de azért sokszor szégyelltem is magam. Láttam, hogy ők mindig dolgoznak, én meg csak az íróasztal mellett ülök és olvasok. Furdalt a lelkiismeret, és hogy némiképp kompenzáljam „semmittevésemet”, ötödikes koromtól kezdve minden nyáron elmentem dolgozni. Eleinte fizikai munkát végeztem, később, egyetemistaként, tolmácsoltam. Év közben esténként sokszor segitettem édesanyámnak a fodrászüzletben, egy-egy hétvégén meg apámmal voltam, aki szobafestést vállalt. Szüleim a továbbtanulás körülményeit teremtették meg számomra, a tényleges pályaválasztáshoz viszont gimnáziumi osztályfőnököm, Arató Ádám tanár úr adott indítást. Kiváló ember és nagyszerű némettanár volt. Én meglehetősen csendes, visszahúzódo gyerek voltam, ezért is marad örökre emlékezetes számomra, amikor negyedikes koromban komoly iskolai botrányba keveredtem.

Mi történt?

Különösebben nem érdekelt a politika, de Kennedy elnök meggyilkolása 1963 novemberében mindannyiunkat megdöbbentett. Hirtelen ötlettől vezérelve néhány barátommal rövid megemlékezést tartottunk az iskolarádióban. Ennek igen súlyos következményei lettek. Az igazgatóságon óriási izgalom és idegesség támadt, az adást félbeszakították, s azonnal raportra rendelték valamennyiünket. Pedig semmi olyan nem hangzott el, amit a másnapi újságokban ne olvashatott volna bárki.

Mi volt a baj vele?

Talán egy kicsit meggondolatlanok voltunk és túlbecsültük akkori látszat-szabadságunkat. Tudtuk ugyan, hogy milyen politikai rendszer vesz körül, de akkor nem ez foglalkoztatott bennünket elsősorban. Fiatalok voltunk, éltük a gimnazisták mindennapi életét. Nem tudtuk, nem is tudhattuk, hogy az '56-ot követő megtorlások épp-hogy csak befejeződtek. Az iskola igazgatója nyilván többet tudott, mert nagyon megijedt. Hozzáteszem, nem bennünket féltett, hanem saját magát. Ezt „kihallgatásunkon” többször is nyomatékosan hangsúlyozta. Velünk pedig közölte, hogy továbbtanulásról ezek után ne is álmodjunk, s készüljünk arra, hogy könnyen Szibériába kerülünk. Lakcímünket fel kellett írunk, arra az esetre, ha keresne a rendőrség. Ma már persze mindezen mosolyog az ember, elég, ha csak a lakcím-leadásra gondolok, hisz minden adatunk megvolt az iskolában. Akkor azonban egyáltalán nem éreztem a jelenet abszurditását, féltem, dermesztő volt a légkör. Valahogy azért túljutottunk mindezen, a rendőrség nem keresett bennünket. A hírhedten szigorú gimnáziumban másnaptól az iskolarádió híreket, valamint rockzenét és friss nyugati slágereket sugárzott. Ez évekig így maradt, s a későbbi diákok aligha sejtették a nagyszünetek vidám perceinek valódi okát. Egyébként abban az évben a tanárok nem vehettek részt a negyedikesek szalagavatóján, és az iskolából is elmaradt. Alig ült el a vihar, egészen más okokból egy újságíró keresett meg. Interjút kért egy vitaindító cikkel kapcsolatban, amely a KISZ problémáival foglalkozott az Ifjú Kommunista című lapban. Az újságírót az iskolai KISZ és az állami vezetés viszonya érdekelte. Bár korábban a lap létezéséről sem tudtam, úgy gondoltam, hogy éppen a Kennedy-ügyben történtek miatt nem utasítom vissza a kérést. Az interjút egyik osztálytársammal és barátommal, Gergely Andrással – az ismert kiváló történésszel - közösen adtuk. Nem gondoltuk, de olyan lavinát indítottunk el, ami bennünket is majdnem maga alá temetett. Visszatekintve persze számomra sokkal fontosabb az, hogy ebből az időből datálódik immár egy életre szóló barátságunk is. A cikk megjelenése után az újság terjesztését az iskolában azonnal betiltották. Naponta kihallgatásra jártam a KISZ-tanácsadó tanárhoz, a szülői munkaközös-

ség elnöke pedig megpróbált rávenni, hogy hárítsak mindent Gergely András barátomra, minthogy ő értelmiségi családból származik, s amúgy is megbízhatatlan. Az igazgatótól „több radnótista diák” aláírással névtelen elítélő levelet kaptam. Később ajánlatot kaptam: még menthetem a bőrömet, ha írok egy részletes visszavonó nyilatkozatot, melyet azonnal közzétesznek az országos napilapokban. Amikor nemet mondtam, ismét azzal fenyegettek, hogy megakadályozzák továbbtanulásomat. Ezt nyomatékosítandó meghívták a gimnáziumba a rendőrség ifjúságvédelmi osztályának vezetőjét is, aki amúgy egészen más tematikájú előadásából hirtelen rátért a lényegre: néven nevezett, és minden összefüggés nélkül elítélte az interjúban kifejtett, egyébként nagyon is konzervatív nézeteimet az ifjúság szórakozási lehetőségeinek megoldásáról. Mindezt csak ízelítőül sorolom fel a „meggyőzés” akkor divatos módszerei közül. A cikkben egyébként, ha szabad így kifejeznem, nem volt „nem igaz szó”. Nyilván épp ez volt a baj. Szokatlan volt a nyíltság és őszinteség, az iskola vezetése nem volt rá felkészülve, nem tudta megfelelően „kezelni”. Erre utal az is, hogy az igazgató csak hónapok elteltével állt velünk szóba. Egy nagyobb testület elé citáltak, akik egy része városi pártbizottsági tisztviselő, s egyben a gimnázium óraadó tanára, vagyis az igazgató lekötelezettje volt. Rövid tanakodás után avantgárd fiataloknak bélyegeztek bennünket, s ez, jövőnket illetően, nem sok jót ígért abban az időben. Az ügynek közben híre ment a városban, és az Ifjú Kommunista olvasottsága jelentősen fellendült a városi könyvtárban. Az eset nagy hullámokat vert Szegeden, s alighanem ez volt az oka, hogy néhány héttel később váratlanul minden megváltozott, megindult központi rehabilitálásunk. Hirtelen példaképpé vált igazmondásunk, elhangzott, hogy hozzánk hasonló őszinte fiatalokra van szüksége az országnak. Megszűntek a támadások, de ekkorra már véglegesen eldöntöttük, hogy – alig három hónappal az érettségi előtt – át-megyünk a Ságvári gimnáziumba, s többé nem lépjük át volt gimnáziumunk küszöbét. Így is lett. A Ságváriban szívesen fogadtak, hisz mindketten jó tanulók voltunk, Gergely András barátom épp abban az időben szerepelt nagy sikerrel a TV „Ki miben tudós?” történelem-vetélkedőjén. Azt hiszem, ez volt az az időszak, amikor először érintett meg bennünket közelről a politika szele, s talán ezek alatt a hónapok alatt váltam az addig naiv gyerekből felnőtté.

Miért épp két nyugati nyelvszakot választott az egyetemen?

Ennek nem volt semmiféle politikai oka. Nagyon szerettem a nyelveket, a nyelvtanulás volt az igazi hobbim a gimnáziumban. A németet már a gimnázium előtt elkezdtem, az orosz kötelező volt, angolul, franciául és olaszul részben tanfolyamokon, részben magánúton tanultam. Sokáig nem tudtam, milyen pályára menjek, csak annyi volt biztos, hogy akármit is választok, az a nyelvvel lesz kapcsolatban. Először külkereskedelemre gondoltam, de mindig óriási volt a túljelentkezés és a matematika felvételi sem lelkesített. Végül a tanári pálya mellett döntöttem, a német természetesen adódott, mert németül tudtam legjobban, az angol szak pedig éppen abban az évben, 1964-ben indult újra Szegeden.

Kik voltak meghatározó tanárai az egyetemen?

Elsőként Halász Előd professzort említeném. Nála éreztem rá először az irodalom és az irodalomtudomány ízére. Nagy hatással volt rám, bizonyos értelemben ő indított el a tudományos pályán. Tudása, ironikus lényje jó ideig üdítő színfoltot jelentett számomra a meglehetősen szürke és középszerű, dogmatizmussal átitatott egyetemi világban. Angol szakon Hankiss Elemér és Szegedy-Maszák Mihály is tanított, ők ma is

szakterületük ismert, vezető tudósai közé tartoznak. Mindkettőjüknek sokat köszönhetek. Hankiss Elemér, korábbi elemzéseimet olvasva, ötödéves koromban meghívott az MTA Irodalomtudományi Intézetének egyik konferenciájára 1968-ban. Az ott felolvasott Kassák-dolgozat hozta meg számomra az első szakmai elismerést. Legtöbbet mégis két tanszéki kollegámtól és barátomtól tanultam, a fiatalon elhunyt Kanyó Zoltántól, valamint Bernáth Árpádtól. Nekik tartozom a legnagyobb hálával. Kanyó Zoltán a 60-as, 70-es években az egyik legkiválóbb szemiotikai és irodalomelméleti szakember volt. Abban az időben azonban sem Magyarországon, sem külföldön nem válhatott igazán ismertté, sőt arra kellett ügyelnie, hogy minél kevesebben tudják meg, mivel is foglalkozik. Bernáth Árpád barátom pedig, elfogultság nélkül mondhatom, a mai magyar germanisztika és irodalomtudomány egyik legjelentősebb képviselője. Azon kevés magyar irodalomtudósok egyike, aki nemzetközi mércével mérve is önálló és eredeti alkotott tudományterületén. Kezdetben egyébként mi hárman függetlenül dolgoztunk egymástól, s csak később fedeztük fel, hogy lényegében egy irányba tartunk. Ekkor hoztuk létre azt az irodalomelméleti kutatócsoportot, amely hosszú évekig a narratíva, a fikcionalitás, az irodalmi szövegmagyarázat elméleti, módszertani és gyakorlati kérdéseivel foglalkozott. Egyébként mindannyian Halász professzor tanítványai és lelkes hívei voltunk, szívesen dolgoztunk volna vezetésével. Sokáig reméltük, hogy élére áll a csoportnak, de nem ez történt. Furcsa talán, de az a tény, hogy dolgozni szerettünk volna, nem talált örömteli fogadtatásra. Hogy mennyire nem, azt többek között egy közös irodalomtudományi kötetünk kisebbfajta kálváriája mutatta.

Mi volt a probléma?

A választ egy olyan rövid irodalomtudományi kitérővel kezdem, amely összefügg az ügy előzményeivel. 1972-ben, egy hosszabb lipcsei tanulmányutamon írtam egy dolgozatot, melyben Gryphius egyik szonettjét elemeztem. Ez volt az első olyan munkám, amelyben a generatív nyelvészet eredményeinek segítségével próbáltam modelálni egy irodalmi mű szemantikai szerkezetét. Az elemzés meghatározta későbbi munkáim szemléletét is. Ekkor éreztem először, hogy az egzakt tudományokhoz valamennyire hasonlóan az irodalmi értelmezés is képes lehet a problémák tudományos, azaz interszubjektív módon ellenőrizhető megoldására. Felülvizsgálhatóvá tehetjük az irodalomról szóló „beszédünk”, szigorúbban szólva: magyarázó „elméleteink” koherenciáját, ellentmondásmentességét, egyszerűségét és átfogó jellegét. Azaz tehetünk valamit a többnyire eklektikus, különböző szempontokat és módszereket egymással tetszőlegesen ötvöző eljárásokkal szemben, melyek az irodalmi interpretációk többségét jellemezték. Az is fontos volt számomra, hogy elemzésemben nem nyelvészeti, hanem irodalmi szempontból sikerült a szonett jelentésszerkezetét leírnom. Vagyis az „irodalmisság” nem hullott ki a formalizálás rostáján, amit annak idején némi joggal vettek hasonló közelítések szemére. És itt térek vissza a bonyodalmakhoz. Egy nyugat-német kiadó felajánlotta, hogy szívesen megjelentetne egy kötetet ilyen típusú munkákból. Kérésemre Kanyó Zoltán és Bernáth Árpád kollegáim szívesen részt vettek a könyv összeállításban, hiszen maguk már régóta hasonló elméleti-módszertani kérdésekkel foglalkoztak. Egy nyugati országban történő publikáláshoz dékáni engedélyre volt szükség. Ezt meg is kaptuk Hajdú Péter professzortól, az akkori dékántól, s a könyv meg is jelent 1975-ben. A baj ekkor kezdődött. Voltak, akik úgy gondolták, hogy engedély nélkül publikáltunk, s ezért minden lehetséges fórumon fel is jelentetk bennünket. Mindehhez kapóra jött az is, hogy mindhármunkat egyedül a tudo-

mány érdekelte, s így írásainkban távol tartottuk magunkat az ideológiáktól. Ezért aztán gyorsan egy igen veszélyes antimarxista irodalomtudományi kötet szerzőiként bélyegezték meg bennünket, ami abban az időben igazán nem könnyítette meg számunkra az életet. Szerencsére a kar több vezetője, függetlenül funkciójától és politikai-ideológiai meggyőződésétől, mellénk állt, hisz világos volt számukra, hogy csupán ürügyről, szakmai féltékenységről volt szó egy irodalomelméleti gondolkodásmód ellehetetlenítéséhez. A kedélyek megnyugodtak, a viharfelhők elvonultak fölülünk. Mégis, a tanszéken belül szított feszültség megmaradt, s az „eset” után mi hárman 1983-ig, mintegy nyolc évig teljesen elszigetelten dolgoztunk és tanítottunk. A személyi konzekvenciák sem maradtak el teljesen, igaz, csak közvetettek voltak: Kanyó Zoltán kandidátusként sohasem lehetett docens a német tanszéken, s csak hosszabb idő elteltével nevezték ki, amikor Vajda György Mihály vette magához az összehasonlító irodalomtudományi tanszékre. Az ürügyet ugyancsak antimarxistának bélyegzett, az MTA által egyébként magas pontszámmal elfogadott kandidátusi értekezése szolgáltatta az „egyszerű formák” elméletéről. Elég különös az is, hogy amiért nem lehetett docens a német tanszéken, minden további nélkül lehetett az összehasonlító irodalomtudományi tanszéken. Bernáth Árpád barátom pedig, akinek tudományos kvalitásaira már utaltam, kilenc évig csak könyvtárosként dolgozhatott a tanszéken. Engem az elmondottakon kívül közvetlen hátrány nem ért, munkámhoz azonban a továbbiakban semmiféle támogatást nem kaptam. Utólag mégis úgy gondolom, hogy ennek az időszaknak a próbatételei tanították meg velem igazán, hogy mit jelent, s mennyire meghatározó érték az emberi és a tudományos elkötelezettség.

Elméletük kialakításában mennyire volt jelentősége annak, hogy hozzájutottak a kortárs nyugati tudományos eredményekhez is?

Annyit szeretnék előrebocsátani, hogy az általunk kialakított irodalomtudományi elképzelés nem átvétele, nem lefordítása valamely nyugati elméletnek. Ez könnyen ellenőrizhető. Persze arról sincs szó, hogy ne tanultunk volna igen sokat a különböző külföldi irodalomtudományi iskolák eredményeiből. Itt is hangsúlyozni kell: távolról sem csak nyugati iskolákról van szó, hiszen a nyugati iskolák is alapvetően az orosz formalisták, a cseh strukturalisták és a lengyel integristák eredményeire építettek. Az irodalomelméleti munkák mellett főképp a generatív nyelvészlelet, a logikai szemantika, a szemiotika, valamint a rendszerelmélet gondolkodásmódja hatott ránk. Tény, hogy hosszú ideig ezek az eredmények csak egy viszonylag szűk, a szükséges nyelveket jól ismerő kör számára voltak hozzáférhetőek. Amikor a hatvanas-hetvenes években nyugaton felerősödött az irodalomtudomány „tudományosításának” elképzelése, számos olyan munka született, amelyek a formális tudományok elméleteit, modelljeit közvetlenül próbálták meg alkalmazni az irodalomtudomány problémáinak megoldására és az irodalmat, az irodalomtudományt a matematika, a logika, a nyelvészet, vagy a szemiotika nézőpontja alá rendelték. Mi más úton jártunk, hisz mindannyian az irodalom felől jöttünk, s világos volt számunkra, hogy melyek az irodalomtudomány tényleges problémái, tudtuk, mit kellene megoldani, s azt vizsgáltuk, miben és hogyan tudnának ebben az egzakt tudományok segíteni. Saját munkáim középpontjában mindig az állt, hogy miként lehetne általában és egyes művek esetében az „irodalmisság” rendkívül bonyolult és összetett kérdésének egyik, meglátásom szerint rendkívül fontos aspektusát, a művek „rendszerességének” mibenlétét megválaszolni. Azt a kérdést, hogy miért tekintjük az egyik szöveget irodalminak, s a másikat nem, és milyen

szerepet játszik ebben maga a szöveg, pontosabban a szöveghez rendelt világ(ok) rendszer-jellege.

Milyen hatása van ma az elméletnek, akadnak-e követői?

Az ország csaknem valamennyi egyetemén és főiskoláján vannak kollegák, akik valaha tanítványaink voltak, s akik munkáikban alkalmazták elméleti módszertani közéletünket. Természetesen valamennyien saját elképzelésük szerint alakították, módosították, fejlesztették tovább az egykor hallottakat, s ez így van rendjén. A tanszékeken készülő disszertációk többsége is a „lehetséges világokkal” fémjelzett szellemiséget képviselik. Az ismert, nem túl kedvező körülmények miatt mégis általában azt éreztük, hogy külföldön népszerűbb az elméletünk, mint idehaza. Bernáth Árpád is, én is igen sok vendégelőadást tartottunk német és osztrák egyetemeken, több félét is, és vendég-tanárok voltunk, számos konferencia rendezői illetve előadói voltunk, s a kutatói ösztöndíjakat is felhasználtuk elképzeléseink megismertetésére. Cikkeink többsége is német nyelven jelent meg. 1991-93 között Humboldt ösztöndíjas voltam a giesseni egyetemen, ekkor kezdtem el komolyabban foglalkozni a zseniális osztrák költő, Georg Trakl költészetével. Azt szerettem volna megmutatni, hogy elméletünk nemcsak narratív, hanem lírai szövegek szemantikájára is alkalmazható. Mintegy tíz német nyelvű tanulmányom jelent meg eddig Trakl műveiről, s csaknem elkészült már egy átfogó monográfiám is költészetéről, amikor felkérést kaptam a Collegium Hungaricum igazgatói tisztségének betöltésére. Azóta egy kicsit megtorpant ez a munka: egy egészen más jellegű, de hasonlóan érdekes és teljes embert kívánó feladat váltotta fel. A könyv megírásáról persze semmiképpen nem mondok le, csupán egy időre elhalasztom. Visszatérve a kérdésre, ami a követőket és az általunk képviselt szigorúbb elméleti irányzat jelenlegi helyzetét illeti: amellett, hogy sokan osztják ezeket a nézeteket, azt sem szeretném elhallgatni, hogy az utóbbi évtized és általában ez a kor az irodalom-elméletben sem igazán a tudományos megközelítéseknek kedvez. Persze talán másként is lehet fogalmazni: jelentősen változott az újabb generációk tudományfelfogása. Ez önmagában nem lenne baj, hisz mi is meggyőződéssel képviseltük saját elméletünket, s miért ne lehetne ez mások joga is. Biztos vagyok benne, hogy valamennyi közelítésmódnak vannak előnyei és hátrányai. A baj tehát nem az, ha különböző tudományfelfogások ütköznek egymással, sőt, ezt kifejezetten kívánatosnak tartom. A probléma sokkal inkább az, ha a tudományellenesség egy-egy esetben maga válik „tudományos” programmá. Ha például az egyetemen vagy főiskolán, vagyis egy oktatási-tudományos intézményben hirdett felfogás alaptétele az, hogy szándékosan és tudatosan nem kíván tudományos lenni. Az ilyen felfogás, s itt nem feltétlenül és nem is elsősorban magyar vonatkozásokról beszélek, amellett, hogy óhatatlanul megkérdőjelezi a kérdéses szak értelmét és létjogosultságát, valójában szabad utat nyit a hozzá nem értés, a szemfényvesztés, az üres blöff számára, hisz szükségképpen immunis bármilyen racionális kritikával szemben, alaptételénél fogva cáfolhatatlanok kijelentései. Öszintén remélem, hogy a bölcsész tudományokban sem a tudományellenesség, hanem a tudományos viták fogják a jövőt alakítani.

Hogyan jött létre 1993-ban Szegeden az ország első és máig egyetlen osztrák tanszéke, melyet ön alapított?

Ez több dologgal is összefügg. 1991-ben az osztrák külügyminisztérium megkezdte az osztrák könyvtárak létesítését a közép-kelet-európai államokban, így Magyarországon is. Először a szegedi egyetem kapott könyvtárat, s vele számos más lehetőséget is.

Nemcsak osztrák vonatkozású könyveket rendelhattunk igényeink szerint, hanem meghívhattunk az egyetemre osztrák írókat, tudósokat, s emellett tudományos szimpóziumokat is rendezhattunk. Megjöttek az első osztrák lektorok is, azaz mindent egybevetve értelmesebbé látszott a könyvtár, s a járulékos támogatások köré egy osztrák kultúrával és irodalommal foglalkozó tanszéket szervezni. Volt egy másik ok is: megnőtt az oktatók, s szinte robbanásszerűen a hallgatók létszáma. A feladatok specializálódtak, helyesnek látszott a legfontosabb oktatási tevékenységeket, az irodalmat, a nyelvészetet és a nyelvoktatást külön egységekben megszervezni, s vezetését az adott terület szakemberére bízni. Így jött létre a Germán Filológiai Intézet, benne a német irodalomtudományi, a német nyelvészeti-nyelvoktatási, valamint az osztrák irodalom és kultúra tanszékekkel. Az egyes tanszékek egyben újabb és újabb specializálódási lehetőségeket is nyújtottak a nagyszámú német szakos hallgatónak. Végül az osztrák tanszéket, sajátos osztrák-magyar szemszögből nézve, egyfajta hídfőnek is tekintettük a formálódó európai régiókban, esetünkben az egykori Jugoszlávia, valamint Románia irányában. Együttműködésre törekedtünk az ottani egyetemekkel, az osztrák könyvtárat mint kutatási lehetőséget ajánlottuk fel. Nem is sikertelenül. Remélem persze, hogy bécsi éveim eredményeképp még inkább javulhat az együttműködés. Az osztrák tanszék és a könyvtár szellemi hatókörében – az Olasz Kulturális Központéhoz hasonlóan – talán létre lehetne hozni egy Osztrák Kulturális Központot is a város kultúrájának gazdagítására.

A kulturális élet vonatkozásában mi volt a legmeglepőbb tapasztalata Bécsben?

Talán a kultúra állandó, mindent átszövő jelenléte, az a tény, hogy a kultúra mára az emberek mindennapi életének részévé, sőt igényévé vált. Az óriási kínálatban mindenki megtalálhatja azt, ami érdekli, és nemcsak megtalálhatja, de a legtöbb esetben el is érhető számára. A színházak, koncerttermek hétköznapiakon is megtelnek, a kiállításoknak mindig vannak látogatói. Mindez távolról sem jelenti azt, hogy a magyar kulturális élet ne lenne hasonlóan gazdag és színvonalas, vagy ne fejlődne rendkívül dinamikus. A különbség nem az értékekben van, inkább talán a szervezésben, menedzselésben, az infrastruktúrában, s persze az anyagi lehetőségekben is. Miközben Ausztriában az államháztartás szanálására megszorító intézkedéseket hoztak, a művészeti költségvetés minden évben nő, az idén is újabb rekord összeget ért el. Ez a tény önmagában is mutatja, hogy a politika felismerte a kultúra stratégiai jelentőségét. Nem csoda, hisz az osztrákok kultúránemzetként határozzák meg önmagukat, s ezért igen komoly hangsúlyt helyeznek kulturális identitásuk erősítésére. Igen bölcsen, nem elégednek meg azzal, hogy Ausztria rendkívüli természeti adottságokkal rendelkezik és amúgy is mágnesként vonzza a turistákat. Minden tartomány, a turisztikával párhuzamosan, nagy erővel fejleszti kulturális-művészeti életét is. Csak néhány példát említek a 2000 és 2003 között készült kulturális nagyberuházások közül: átadták a hatalmas bécsi Múzeumi negyednek a Kunsthistorisches Museum és a Természettudományi Múzeum közvetlen szomszédságában, elkészült az új Alsó-Ausztriai Tartományi Múzeum St. Pöltenben, a Lentos – Művészeti Múzeum Linzben, a Karintiai Modern Művészeti Múzeum Klagenfurtban, valamint megnyílt a felújított Albertina. Jövőre megnyílik a teljesen felújított Liechtenstein palota is, melynek gyűjteményét sokan a Kunsthistorisches Museum konkurenciájának tekintik. Bécs városa emellett egy virtuális „múzeum-mérföld” létrehozását tervezi, a híres Karlsplatzot pedig „művészeti térre” alakítják, összekapcsolva és felerősítve ezzel az egyes múzeumok, kulturális intézmények hatá-

sát. Vonatkozik ez a Wachau régióját behálózó kremsi „művészeti mérőföldre” és St. Pöltenre is. Csupán a szövetségi múzeumokat mintegy hárommillió látogató kereste fel tavaly, többen, mint valaha. A Salzburgi Ünnepi Játékok, a Bécsi Ünnepi Hetek, a Zene Hosszú Éjszakája rendezvények a határokon túl is jól ismertek. Felsorolni sem lehet, hogy Graz mint Európa kulturális fővárosa az utóbbi években hány jelentős kulturális beruházással gyarapodott. Nem lényegtelen az sem, hogy mindez gazdaságos, hisz a kultúrára épülő osztrák idegenforgalom és kereskedelem számos új munkahelyet teremt. A fejlődésre, az egészséges konkurencia-harcra jó példa még az is, hogy míg néhány évvel ezelőtt a klasszikus modern művészet bemutatása jórészt a Kunstforum Bank Austria-ra, s részben a Belvedere-re korlátozódott, az állami felügyelet alól fokozatosan kivonuló, jelentős állami támogatással, de önállóan gazdálkodó múzeumok egyre érdekeltébbé váltak a látogatók számának növelésében, vagyis a minél érdekesebb, sokszínűbb programok, gyűjteményüktől részben független időszaki kiállítások szervezésében. Így a klasszikus modern művészet ma már az Albertinában, a Leopold múzeumban vagy éppen a Kunsthistorisches Museumban éppúgy rendkívül jelentős tárlatokkal jelentkezik, mint a Kunstforum vagy a Belvedere – a múzeumlátogatók nagy öröme.

A Collegium Hungaricum igazgatójaként mit sikerült megvalósítania elképzeléseiből? Elégedett-e az eredményekkel?

A Collegium profilja kettős, egészen röviden fogalmazva: tudomány és kultúra. Részint ösztöndíjas kutatókat fogadunk, akik az osztrák–magyar közös múlt négy száz évének különböző területeit vizsgálják, a politikatörténettől a művészettörténetig. Részint kulturális programokat szervezünk, melyeken a magyar művészet javát igyekszünk közvetíteni a bécsi és az osztrák közönség felé. A teljesen felújított épület, melyet 1999-ben vettem át, mindkét terület számára megteremtette a megfelelő infrastrukturális hátteret. Így például a tíz, nagyjából galériás apartman számítógéppel és internet-kapcsolattal valóban európai szintű körülményeket teremt a tudományos munkához. Lényegében hasonló a helyzet kulturális téren is: galériával, koncertteremmel, kisebb kiállító- és előadótermekkel, könyvtárral, klubbal rendelkezünk, vagyis megvan a lehetőség színvonalas bemutatók rendezésére. Persze bármit is tervez az ember, csak hasonló gondolkodású, a célokat sajátjuknak érző munkatársakkal lehet esélye arra, hogy eredményeket érjen el. Én szerencsésnek mondhatom magam, az évek során ilyen „team” alakult ki a Collegiumban. Nem szeretném, képtelenség is lenne részletesen felsorolni, mi mindent csinálunk. Talán jelzi működésünk intenzitását, hogy az évi átlagot tekintve két-három naponként van program a házban, így kiállítások, koncertek, felolvasások, könyvbemutatók, táncházak, gyermekprogramok, tudományos előadások, szimpóziumok, filmklub, nyelviskola, honismereti iskola. Mindössze két nagyobb rendezvénysorozatot neveznék meg: a 2001-es bécsi magyar millennium programjait, valamint „Az indulás lázában. Budapest és Bécs a historizmustól az avantgárdig” című kiállítást a Kunsthistorisches Museum Harrach-palotájában 2003-ban. Aktualitásánál fogva csak az utóbbira térnék ki néhány mondatban. Az 1873-as bécsi világkiállítás óta ez a tárlat volt a legnagyobb magyar kulturális-művészeti bemutatkozás Bécsben. Önmagában pedig az a tény, hogy a kiállítást a Kunsthistorisches Museummal közösen rendeztük, s egy rendkívül igényes katalógus is megjelent, eleve és már önmagában is komoly nemzetközi rangot és elismerést jelentett. A kiállításnak több, mint harmincezer látogatója volt. Amíg nyitva tartott, az osztrák és magyar mé-

diumok egyaránt folyamatosan, újra és újra beszámoltak róla. A magyar művészet szempontjából, azt hiszem, nem túlzás a kiállítást egyfajta áttörésnek tekinteni. A látogatók számára újra nyilvánvalóvá válhatott az, amit a „vasfüggöny” korszakában sokan feledtek, s amit az ifjabb nemzedékek már hallomásból sem ismernek: ahogy Bécs és Budapest városképe, úgy a két város kulturális élete is igen sok szálon fonódott össze egymással, s a kor magyar művészete, hasonlóan a bécsihez, sajátosságainak megőrzésével is igazi európai művészet volt. A tárlatnak máris számos „hozadéka” van: eldöntött tény, hogy a kiállítást 2004 tavaszán Budapesten is megrendezzük, talán remény van arra is, hogy később, az oroszországi magyar kulturális évad alkalmából bemutatásra kerüljön az Ermitázsban. 2005-ben valószínűleg sor kerül a Harrach-palotában egy Rippl-Rónai életmű-kiállításra is. Emellett a kremsi Múcsarnok is bejelentette szándékát egy átfogó 19. századi magyar képzőművészeti kiállítás megrendezésére, ugyancsak 2005-ben. A magyar művészet sikere természetesen az intézet számára is komoly sikert hozott: a Collegium Hungaricum neve ma ismert, és azt hiszem, jól csengő név a bécsi kulturális életben. Visszatérve a kérdéshez: úgy érzem, sok mindent sikerült megvalósítani abból, amit elképzeltem. Pontosabban olyasmit is, amiről felkérésemkor nem is igen képzeletem, mert annyira valószínűtlennek tűnt. Igen fontosnak tartom, hogy sikerült jó kapcsolatot kialakítanom számos vezető bécsi kulturális intézménnyel, s így több jelentős, a bécsiek által kedvelt és látogatott helyen mutathattuk és mutathatjuk be a magyar kultúra egy-egy jellegzetes területét, ha csak lehet, osztrák kapcsolataival, vonatkozásaival együtt. Azt természetesen, hogy ezek a rendezvények sikeresek, s így az intézet propagandafogások nélkül, egyedül a bemutatott értékekkel tudott hozzájárulni egy pozitív magyar-kép formálásához Ausztriában, azt mindenképp előtérbe a nagy magyar múzeumok szakmai munkájának és őszinte segítőkészségének köszönhetem. Nyilvánvalóan örülök ezeknek az eredményeknek, de elégedett nem lehet az ember. S ez nem a közhelyszerű álszerénység. Azért sem vagyok elégedett, mert magam tudom a legjobban, hogy mi az, amit nem sikerült elérnem, pedig szerettem volna, mi az, amit jobban, ügyesebben lehetett volna csinálni és kihasználni, de nem sikerült. Másrészt azért sem, mert épp az eredmények nyomán jön meg az igazi étvágy: azonnal vannak újabb ötletek, még nagyobb tervek. Ezeket szeretném megvalósítani, ha lehet persze, még sokkal jobban, mint ami mögöttem van.

Mennyire ismert Ausztriában a mai magyar irodalom? Szakmabeliként mit tud tenni ebben az ügyben?

Először is azt szeretném elmondani, hogy a mai magyar irodalmat Ausztriában nem csak a Collegium népszerűsíti. Csupán néhány példát említek: Bécsben az „Alte Schmiede”, a „Literaturhaus” és az Osztrák Irodalmi Társaság havi programjaiban szinte mindig szerepel egy-egy magyar író. Hasonlóan ismert ezen a téren a mattersburgi, a salzburgi és az innsbrucki „Literaturhaus”, valamint a grazi minorita kultúrközpont. Folyamatosan sor kerül kamaraszínházi bemutatókra is, így többek között a bécsi „dietheater Künstlerhaus”-ban, a Pygmalion színházban, a „dietheater Konzerthaus”-ban, illetve a grazi „Theater im Keller”-ben (ez utóbbiban Esterházy Péter, Pozsgai Zsolt, Spiró György, Filó Vera, Egressy Zoltán, Baranyai László darabjai szerepeltek). Az irodalomközvetítést alapvetően meghatározza, hogy mely íróknak van német nyelvű kötete, s az is igen fontos, bár nem feltétel, hogy maga az író tud-e németül. Mindez némiképp leszűkíti lehetőségeinket. Mégis, én igen szerencsés időben jöttem Bécsbe, közvetlenül a 1999-es frankfurti könyvvásár előtt, melynek abban az évben

Magyarország volt a díszvendége. Erre az alkalomra igen sok magyar szerző munkája jelent meg németül. Szinte valamennyi kötetet sikerült megszereznünk az egyes kiadóktól, s így számos, felolvasással egybekötött könyvkiállítást tartottunk Bécsben, Innsbruckban, Villachban. A Collegiumban hetenként került sor felolvasóestekre, könyvbemutatókra Frankfurt előtt és után, próbáltunk minden lehetőséget megragadni a magyar irodalom népszerűsítésére. Bár nagytermünk nem igazán alkalmas színházi produkciókra, évente legalább egy bemutatót tartunk. Nádas Péter, Schwajda György, Garaczi László és Örkény István művei kerültek eddig sorra. Frankfurt után a magyar irodalom szempontjából Ausztriában még két kiemelkedő alkalmat említek: a Collegium és a Piper Kiadó közös szervezésében a rendkívül népszerűvé Márai Sándor műveiből a bécsi Volkstheaterben olvasott fel a nálunk is jól ismert Klaus Maria Brandauer, a Burgtheater pedig a Nobel-díjas Kertész Imre tiszteletére rendezett vasárnap-i matinét közvetlenül a díj átvétele előtt. Az elmúlt években mintegy ötven magyar író járt a Collegiumban, szemléltetésként csupán néhány név közülük: Esterházy Péter, Krasznahorkai László, Bodor Ádám, Tandori Dezső, Szilágyi István, Tolnai Ottó, Závada Pál, Rakovszky Zsuzsa, Bartis Attila, Sándor Iván, Darvasi László, Balla Zsófia, Kalász Márton, Nagy Gáspár, Ágh István, Csoóri Sándor, Lázár Ervin, Márton László, Száraz Miklós György, Kovács András Ferenc, Parti Nagy Lajos és mások. A Bornemisza Társasággal közösen rendszeresen mutatunk be határon túli, illetve magyarországi irodalmi folyóiratokat is, például a Székelyföldet, a Látót, a Kalligramot, Tiszatájt, a Hitelt, a Jelenkort, a Magyar Műhelyt. Előadásokat, szimpóziumot szerveztünk a mai magyar irodalomról, valamint tartottunk egy több hónapos szépirodalmi fordítói szemináriumot is, amelyen mintegy negyvenen vettek részt.

Amióta igazgató, szegedi művészek és tudósok is megfordultak a Collegium Hungaricumban?

Igen sokan. Nem tagadom, kicsit elfogult vagyok szülővárosom iránt. Ennek ellenére csak olyanokat hívtam meg, akik területükön az ország legjobbjai közé tartoznak. Így Gregor Józsefet, Darvasi Lászlót, Podmaniczky Szilárdot, Székó Gábort, a Szegedi Kortárs Balettet, a Canticum Énekegyüttest. Nagyszabású tárlatot rendeztünk a vásárhelyi iskola, az Alföld-festészet kiemelkedő alkotásaiból, Vinkler László festőművész munkáiból. Olasz Sándor főszerkesztő mutatta be a Tiszatáj folyóiratot. Bombitz Attila több irodalmi estet szervezett és vezetett. Többször léptek fel szegedi néptáncosok, a „Topogó” együttes, valamint Patyi Zoltán és barátai. Számos egyetemi kolléga tartott előadást a Collegiumban, valamennyien hungarológiai témákból. Például Róna-Tas András, Fried István, Bernáth Árpád, Berta Árpád, Szajbély Mihály professzorok. Két évvel ezelőtt Szeged mutatkozott be a bécsi magyar nagykövetségen, ezen alkalomból előadást tartottam az osztrák meghívottak számára a város történetéről és jelenéről. Nem soroltam fel mindent, de talán ennyi is mutatja, hogy a bécsi évek alatt sem feledkeztem meg arról, hogy honnét jöttem és hová megyek vissza.

Ezzel függ össze utolsó kérdésem: Hogyan látja Bécsből Szegedet, milyen érzés időnként hazalátogatni?

Bécs gyönyörű, rendezett város, élettel teli, s mégis nyugalmat, méltóságot sugall. A Hofburg, a főúri paloták, a Graben, a Kärtnerstrasse, a Kohlmarkt, a Herrengasse, a Ringstrasse, a Wienzeile, a Judenplatz, a belvárosi kávéházak és vendéglők, az előkelő üzletházak barokk, historikus vagy szecessziós épületsodái, a hatalmas parkok ma is a császárváros korát és hangulatát idézik. Nehéz ezt a várost nem szeretni. Mégis, Szeged

innét nézve is éppoly közel áll hozzám, mint amikor otthon éltem, és mindig örömmel megyek haza, amikor tehetem. Ez azért is lehetséges, mert a kapcsolat fordítva is fennáll: amikor Szegedről Bécsbe kerültem, csaknem hazaérkeztem. Léptékét, életstílusát tekintve számomra nagyobb a hasonlóság Szeged és Bécs között, mintha Budapestet állítom Bécs mellé. Igaz, Szeged ebben az értelemben olyan, mintha Bécs lekicsinyítve, és állagát, állapotát tekintve pedig mintegy harminc-negyven évvel múltjába visszavetítve jelenne meg. A közelmúltat ismerve ez természetes is. A máig megmaradt párhuzamok viszont nyilvánvalóan mutatják, hogy Szeged is kitűnő adottságokkal rendelkezik, s ha a lehetőségeivel ügyesen gazdálkodik, akkor néhány évtized múlva esélye lehet arra, hogy hasonló kis ékszerdobozzá váljon az Alföld déli csücskében, mint amilyen ma az egykori császárváros. Úgy hiszem, hogy nekünk szegedieknek is a kultúra jelentheti a továbblépés egyik legnagyobb esélyét, s ebben a vonatkozásban különösen sokat tanulhatunk Bécstől – és érdemes is tanulnunk.

Hollósi Zolt

KÉRI LÁSZLÓ: KÖRNÉGYSZÖGESÍTÉS